

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ԺՈՒ “Ի ՏԱՏՐԱԿՆ”

Ոսկերերանի վարդապետութեան գերազանց բարձրութենէն այն աստիճան յափշտակուած են ՍԵԼԻԼԵ ՄՈՆՓՈԿՈՆ, որ բացարձակօրէն կը դժուարին Ոսկերերանի վերագրել ճառեր, ուր չեն նշմարեր մօքի վեհութիւն ու սլացք գաղափարներու: Նման ուղղութիւն մը ունի բնականաբար իր յատուկ արժէքն ու կարեւորութիւնը, երբ մանաւանդ վարդապետական խեղճ բովանդակութեան կու գայ կը յարին նոյնքան խեղճ ոճ մը եւ լեզու մըն ալ: Արդար չէ սակայն միայն այս հիմերուն վրայ հաստատուելով՝ վճռականօրէն երկրայական համարիլ բովանդակութեամբ իրապէս տկար գրութիւններ, առանց նկատի առնլու միաժամանակ անոնց հարազատութեան ի նպաստ գոյութիւն ունեցող ծանրակշիւ պատճառներն ալ:

Այսպէս Պաւլոսի թղթերուն մեկնութեան Բ. հատորին կցուած ճառերուն մէջ ունինք “Խառն Էրեմիա” ճառը (էջ 615—620), զոր ոչ միայն ՍԵԼԻԼԵ¹ եւ ՄՈՆՓՈԿՈՆ² չեն վարանիր երկրայական համարիլ, այլ նաեւ Ludwig³, Funk⁴ եւ Bardenhewer⁵ կ'ուզեն անպատճառ ուրիշ անձանց չհեղինակի մը վերագրուած տեսնել՝ պարզապէս Ոսկերերանը քաղաքական անխոհեմութեան կարծեցեալ արատէն ազատելու դիտումով, մինչդեռ սակայն հինգերորդ դասական դարուն թարգմանութիւնը հայերէն ոսկերերանեան թարգմանութիւնը ապացոյց մը կ'ընծայէ մեզի անընկճելի թէ այնքան դիւրաւ կարելի չէ երկրայականներու շարքին մէջ զետեղել ճառս, մանաւանդ որ հայ թարգմանութեան գրեթէ ժամանակակից Սոկրատ ալ նոյնին Ոսկերերանի հարազատ գործ ըլլալուն լիովին համոզուած կը թուի ըլլալ երբ կը պատմէ թէ Եւդոքսիա “յարգարէր միւս եւս ատեան եպիսկոպոսացն ընդդէմ Յոհաննու: Զգացեալ Յոհաննու զգերահռչակեալն զայն, յեկեղեցւոյն ի կիր բանից երբ բնասացութեամբ, որոյ զսկիզբն է այս. Դարձեալ զգլուխն Յոմիլի, Դարձեալ կաքաւէ, Դարձեալ զգլուխն Յո-

հաննու ի վերայ սկտեղեն փութայ առնուլ, Եւդոքսի, 2, 18, էջ 552, որ է ինդրական դասական ճառին սկզբնաւորութիւնը՝ “Դարձեալ Էրեմիա դիւս մոլեգնեալ յանդգնի, Դարձեալ կաքաւէ, Դարձեալ միւսանգամ խնդրէ զգլուխն Յովհաննու ի Էրեմիա անաւրէնութեամբ կարելի”¹: Նոյնպէս եօթներորդ դարուն Անաստաս Սիւնայեցի² Ոսկերերանի անունով կը ճանչնայ զայն ու նոյնէն բառական ընդարձակ մէջբերումներ կ'ընէ:

Միեւնոյն հատորին մէջ հրատարակուած “Ի Խառն Էրեմիա” ճառն ալ (էջ 762—769) ՄՈՆՓՈԿՈՆԻ կարծիքով in nullo Chrysostomum sapit³, եւ սակայն հայ դասական շրջանին այս ճառն ալ այնքան գնահատուած է իրրեւ իրապէս ոսկերերանեան որ ն'երեւի թէ նոյն իսկ կրկին թարգմանութեան արժանացած է եւ կամ, ինչպէս կը ծանօթագրէ աւելի մեղէն եւ կամ, ինչպէս կը ծանօթագրէ աւելի մեղէն մօրէն Թոմասեան, բուն հին ժամանակներէն թարգմանութեան վրայ սրբագրութիւններ կրած⁴: Ասկէ զատ ճառընտիրներն ալ միաձայնութեամբ Ոսկերերանի հեղինակութիւն նուիրեալ: Ոսկերերանի հեղինակութեան, գիտեն ճառս, համեմատէ միայն Վարինեան, Մայր Յուցակ, Թ. 920 յլդ, Տաշեան, Մայր Յուցակ, Թ. 7, էջ 47, Սարգիսեան, Մայր Յուցակ, Բ. Թ. 203 եւ Թ. 207, էջ 118 եւ 168: Յուցակ, Բ. Թ. 203 եւ Թ. 207, էջ 118 եւ 168:

Միեւնոյն անողոր ընթացքն ունի ՄՈՆՓՈԿՈՆ նաեւ “Ի Խառն Էրեմիա” մեր այս անգամ հրատարակելիք ճառին հանդէպ. ineptissimi Graeculi est homilia կը վճռէ, որուն սակայն չի կրնար մերժել ոչ հնութիւնը՝ sed tamen antiqui scriptoris եւ ոչ ալ կրնայ ուրանալ այն պարագան, որ հնուց արդէն լատիներէնի թարգմանուած կը գտնուի ճառս Ոսկերերանի անունով. այս վերջին իրողութիւնը բացատրելու համար կը արամարանէ ՄՈՆՓՈԿՈՆ՝ Latini opera Chrysostomi non γνήσια modo, sed etiam spuria et nullius pretii latine convertebant⁵. Ի՞նչ պիտի ըսէր սակայն ՄՈՆՓՈԿՈՆ ի թէ գիտնար թէ հինգերորդ դարուն հայերն ալ լատիներէնու նման Ոսկերերանի հեղինակութիւն ճանչցած են ինդրական այս ճառը ու

¹ Հայ դասական բնագրին գոյութիւնը հիմնադրուած կը քննարկէ Funk ի նշմարութիւնը dass der Bericht des Socrates den Anlass zur Vertiefung der falschen Homilie bot (Kirchengeschichtliche Abhandlungen, II, էջ 37):

² Quaest. in Script. LIX, Migne, Pat. gr. 372

³ Opera omnia, հր. Բ. էջ 820:

⁴ Հատընտիր ընթերցուածք, Ա. հր. էջ 438:

⁵ Opera omnia, հր. Ե. էջ 607:

¹ St. Opera omnia, հր. Բ. էջ 860:

² St. Opera omnia, հր. Բ. էջ 1 (երկրորդ մաս):

³ Der hl. Johannes Chrysostomus in seinem Verhältnis zum byzantinischen Hof, Braunsberg 1883, էջ 115:

⁴ Kirchengeschichtliche Abhandlungen, II, էջ 37:

⁵ Kirchengeschichtliche Abhandlungen, III, էջ 327, նաեւ Wetzer u. Welte Kirchenlexikon

VI, էջ 1615—1616:

Ոսկեբերանի ճառերուն յատուկ լեզուով
փութացած են հայերէնի վերածել զայն: Ամէն
պարագայի տակ այլ եւս խնդիր չի կրնար վեր-
ցնել, գոնէ մեզի համար, ճառիս հարազատու-
թիւնը, քանի որ ունինք Յովհաննու անունը
վերնագիր ճառիս եւ դասակա՛ն լեզուն՝ երաշ-
խաւոր անոր պատկառելի հնութեան:

Մեր ձուտ տնկատեղիք այժմ հետաքրքրական
այս բնագիրը։ Մատենադարանիս Թ., 2 ճառը,,
տիրն է որ աւանդած է մեզի Հայերէն դասական
մատենագրութեան համար իր սեփական ար-
ժէքն ունեցող այս ճառը՝ «Նորահայտ Սոբոր
հայերէն երգչաց արխիւի»-է արք. Յովն.
Աթիշեանի (թղ. 182ա—186ա)։ Էջմիածին եւ
Ղենեսիկ չեն ծանչնար նման վերնագրով ու նոյն
բովանդակութեամբ ճառական բնագիր մը.
Զարբհանալիան հետեւաբար չի կրնար յի-
շատակել զայն։ Տաշեան է որ առաջին անգամ
յառաջ կը բերէ ճառիս վերնագիրն ու սկզբնա-
ւորութիւնը՝ առանց ունէ գիտողութեան կամ
ծանօթագրութեան (Ցուցակ, էջ 11) եւ վերա-
պահութեամբ միայն Ոսկեբերանի կը վերագրէ
զայն (անդ, էջ 1129), մինչ Աւգեր չեմ
գիտեր ինչ հիմամբ Ոսկեբերանը ուղղակի
հեղինակ կը ծանչնայ ճառիս¹։ Հայ բնագիրն
պարզ ընթերցումը իսկոյն համոզեց զիս թէ
դասական սքանչելի բնագրի մը առջեւ կը
գտնուիմ. «Յովհաննու», իրապէս անբաւական
անունը մէկ կողմանէ, միւս կողմանէ ճառիս
լեզուին Ոսկեբերանի միւս դասական ճա-
ռերուն² լեզուին հետ ունեցած սերտ աղբիւրը
բաւական զղան արդէն զիս որոշողութեան բերե-
լու թէ համապատասխան յոյն բնագիրը միայն
Ոսկեբերանի գործերուն մէջ պէտք եմ
որոնել. ձեռնարկեցի իսկոյն որոնումի եւ դժուա-
րին չնղաւ իրօք գտնել հոն յոյն նախաբնագիրը.
Թէեւ, ինչպէս վերը տեսանք, երկբայականներու
շարքին։

Յոյն եւ հայ բնագիրները մանր համեմա-
տելով հասայ հետեւեալ եզրակացու թիւններու .
նախ հայ թարգմանիչը հոս ու բացարձակ ազատ
է ստորեկ հետեւողականութեան հոգիէն ու ճիշ-
մը ցոյց կու տայ յոյնն շատ պարզ ու անպա-
ճոյճ ասու թիւնները հայերէնի ընդ ճոխու-

Թիւններով պճնադարգեւում։ Այսպէս — բանի մը օրինակ միայն յառաջ բերելու համար — կը յիշեմ հետեւեալ ինքնատիպ տեղիքները. յոյն բնագիրը «*ἡμετέρας*» արուն *ὁμόζυγος* կամ *ὀρθόνης* բառերով է որ կրնայ արտայայտել հայը փոխանակ այս ձևերը «*ημετέρης*», կամ «*ἐμ-ε-ς*». Համապատասխան ձևերով հայերէնի վերածել փորձելու կը դնէ բնիկ հայերէն «*էմ-է-հ-*» բառը (տես բնագիր, սող 4, 5, 13). — յոյնին շատ սովորական *παρ' ὅμοιοι (= առ ջուրս)* ասութեան դէմ հայ բնագիրն ունի շատ գեղեցիկ դարձուած մը՝ «*ի ե-զ-ի ե-բ-ո-յ -բ-է-թ*» (սող 6). — *ἐπὶ τῶν στερειμένων πρέμωνων ἀν-ψαδύσθαι* ասորին դէմ հայ թարգմանիչը կը շարէ «*ե-լ-է ի ե-բ-ո-յ-թ-ի-ս, ե-լ-է ի +բ-ո-յ-թ-ի-ս, ե-լ-է ի ե-ն-թ-ի-ս*» բառերը (սող 9). — «*ε- ε-լ-է ի յ-ե-թ-ի-ս ծ-ա-ն-ի-ս-ի-ս*» է յ-թ-ի-ս հ-բ-է-լ իցէ, է- ղ-ի-ս -ե-լ-է-մ լ-է ի յ-ե-թ-ի-ս -ո-ր-ն ի վ-ի-ծ-ա-լ-ի-ս -ո-ր-մ, այլ լ-է է-ս -գ-ի-ս է-ս -ե-լ-է-լ իցէ, «*ս-ի-ս-ի-ս-ի-ս-ի-ս*» (սող 109), այս հատուածն ալ, որ կը կրէ դասական հայերէնի բոլոր հմայքը, թարգմանչին ճոխասիրութեան մէկ արտայայտութիւնն է, յոյնը շատ պարզ է այստեղ եւ բաւական տարբեր իմաստ մը կը ներկայացընէ՝ *εἰ καὶ παρὸς ἐσχάτην ἀδαπλοήν τυγχάναι, εἰ καὶ παρὸς ἐσπέραν ᾧρα ἐστίν, μὴ φορεῖσθαί*. աւելի մանր տարբերութիւնները նշանակած եմ բնագրին ներքեւ զետեղուած ծանօթութիւններու մէջ։ Զուտ հայերէն այս դարձուածներէն ու շեղումներէն զատ հայ բնագիրը կու տայ մեզի «*-ն -ա-ն-է-մ*» (սող 185 եւ 202), «*հ-ա-հ-ա-ր լ-ն-ի-մ*» (սող 13), «*հ-ո-ր-ն-ի-մ-ան-կ-ունք*» (սող 57) եւ «*+աղցրագործ բար-բառ*» (սող 4) նոր բառերը կամ ասութիւնները։

Երկրորդ յոյն բնագիրը աչքի առջև ունենալով կարելի է գոհունակութեամբ ըսել թէ ճառընտրի աւանդած բնագիրը ըստաւար չէ ենթարկուած կարեւոր խեղաթիւրումներու՝ յաւելուածներու կամ կրճատումներու։ Քանի մը անկարեւոր տողեր միայն անմտադրութեամբ կրճատուած են, զորոնք նոտրատիփներմուծած եմ նոր թարգմանութեամբ բնագրին մէջ կամ մատնանշած եմ ծանօթութիւններու կարգին։

Երրորդ առանց յոյն բնագրին առաջնորդութեան գիւրաւ պիտի տարուէին թերեւս ոմանք հաստատելու թէ ճառիս սկիզբը, ուր տատարակի նկարագրութիւնը կայ, Բարսեղի վեցօրէին հայ թարգմանութենէն աղղակազդուած է եւ հետեւաբար «Յովհաննու»

¹ G. Aucher, San Giovanni Crisostomo nella letteratura armena, Chrysostomica, Roma 1908, 48 158.

2 Տե՛ս այս մասին Նորայր, Կորին Վարդապետ,
էջ 23—25 եւ Վարդանեան, Հանդէս Բմբոթայ 1911,
էջ 178 եւ 689:

այսպէս] կամեցեալ ցուցանել աշակերտացն իւրոց,
 35 որ առաւել եւս փառաւորութեան արժանի եղեն,
 առն զնոսա եթէ քան զբարձր ճնշողիս դուք
 առաւել էք: Վասն այսորիկ եւ Սողոմոն աղաղակէ
 [քեզ] եւ ասէ. Ձի ապրեցցիս որպէս զայժեամն ի
 40 գործեաց եւ իբրեւ զհաւ ի ծուղակաց. նմանապէս
 եւ ասէ. — Զաւան քաւքաւ. Արքայութիւն երկնից
 հատոյ մանանխոյ նմանի, (զ)որ առեալ դք եւ սեր-
 մանն(ա)լ յագարակի իւրում. զի փոքր է սա քան
 զամենայն սերմանիս եւ յորժամ աճէ լինի քան
 45 երկնից եւ հանգչին յոստո նորա. եւ աստ զբաղ-
 մութեան ծնունդս մարդկան ծառոց նմանեցոյց:
 Եւ ճնշողիկ եգիտ իւր տուն եւ տատրակի զայն իւր,
 ուր դիցէ զձագս իւր. տատրակի նմանեցոյց զհա-
 մարէն սուրբ եկեղեցի, որ զպէսպէս զիմաստու-
 50 թիւն շնորհաց ունի. եւ զի ազգի ազգի զարդուք
 զարդարեալ է եկեղեցի, պարտիք լսել ի դաւ-
 թայ որ ասէ. Ամենայն փառք դատեր թագաւորի
 ի ներքոյ ի վերջաւորս յոսկեհուսոս զարդարեալ եւ
 պաճուճեալ: Եւ ճնշողիկ եգիտ իւր տուն եւ տա-
 55 տրակի զայն իւր, ուր դիցէ զձագս իւր. այս է (զ)որ
 ասէն եթէ ընդ ոստովք [ծառոյն, այսինքն է ընդ
 հովանեալ] խաչին, որ սնուցանէ զնորակնիք [զ]ման-
 կունս իւր: Չայսր տատրակէ ասէ Երեմիայ թէ
 Տատրակ եւ ծիծառն եւ ճպուռն հաւք վայրի գի-
 60 տացին զժամանակս մտից իւրեանց: Տատրակ զա-
 մենեւին զսուրբ եկեղեցին ասէ, ծիծառն մարգարէ
 զՅովհաննէս ասէ, ճպուռն քաղցրաբարբառ զՊաւ-
 ռոս ասէ, զի նա է փող եկեղեցւոյ: Վասն այսր
 տատրակի պատուիրէր տէրն Աբրահամով. Առ դու
 65 ինձ, ասէ, խոյ երեմեան եւ երինջ երեմեան եւ քաւ-
 երեմեան եւ տատրակ եւ աղաւնի: Չայսր տատրակէ
 ինչէ յԱբրահամութիւնս աւրհանութեանցն եւ ասէ
 թէ Չայն տատրակի լսելի եղեւ յերկրի մերում.
 ձայն տատրակի(ն) այնորիկ, որ երկնաւորն է, քանզի
 70 Բրիտանոս Գալոց էր յերկնից, իմացուցանէր մեզ
 եթէ այս ինչ նիշ նշանի է: Չայն տատրակին [որ]
 լսելի եղեւ յերկրի Բրիտանոս Գալոց. աղէ լուհոցուք (եւ)

ինծի, հմմտե յոյնը օ δὲ γε κύριος βουλόμενος δεῖξαι
 յորին: “կամեցաւ” ուղղեցի իմաստին եւ յոյնի հե-
 տեւելով: — 36 Մտթ. 1: — 38 յորին: զայժեմն: —
 36 յորին: ի ծաւղակաց: — 38—39 Աւակաց,
 2, 5: — 40 նորարարի պաշտօնը կը պակսին յորին: —
 44 յորին: զայ: — 40—45 հմմտե Մտթ. ԺԳ. 32: —
 49 “պատմութիւնս” — πᾶνσεμνον, որ վերը առջ 20
 թարգմանուած տեսանք “պատմութիւնս” — 47 Սղմ.
 ԽԳ. 15: — 56 [] չկայ յոյնի մէջ, ὑπὸ τοῦς
 στερεοµύθους κλάδους τοῦ σταυροῦ: — 59 “ճպուռն”,
 չկայ Երեմ. Բ, 7, ճառիս յոյն բնագիրը սակայն ունի
 τέπει: — 61 յորին: “պատմութիւնս” — πᾶνσεμνον,
 զոր ուղղեցի — πᾶνσεμνον, հմմտե առջ 49 եւ 192: — 62 յորին:
 քաղցրաբարբառ: — 63 յորին: եկեղեցից: — 65 յորին:
 խոյ երեմեան: — 44—46 “Եւ նիշ” — ԺԷ, 9, ուր այսպէս
 է կարգը, երինջ երեմեան եւ քաւ- երեմեան եւ խոյ
 երեմեան, ուրիշ կարգ մըն ալ ունի ճառիս յոյն բնա-
 գիրը δάμαλι (երինջ), κριὼν (խոյ) եւ αἶγα (քաւ-): —
 67 յորին: յաւրհանութիւն: — 68 Երգ Երգոց, Բ, 12:
 69—71, “որ երկնաւորն — նշանէ” անիմաստ է, որով-
 հետեւ խանգարուած է անկասկած, Զ. “զերկնաւոր
 քարունն (ἄστρον) Գրիտանոս, որ գալոց էր յերկնից, նշա-
 նակեր մեզ” — յորին: “նիշ նշանէ”, ուղղեցի: —
 72 նորարարի բառերը կը պակսին յորին:

մեք ձայնի տատրակին, որ կամի լսելի առնել մեզ
 զձայն իւր. Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ, ասէ, դատեր
 Երուսաղէմի, մի հայէ՛ք ընդ իս, զի ես եւս —
 ինչոյ, Բաւել ինչի՛ն հայեցաւ ընդ իս արեգի-
 Սեաւ եմ եւս — գեղեցիկ, ասէ — Զաւան — քաւքաւ —
 Զաւան — քաւքաւ, գեղեցիկ Զաւան — քաւքաւ ի զլե-
 քայն, սեաւ վասն ոգւոցն սղաւորաց, գեղեցիկ
 վասն լուսաւոր մկրտութեանն: Սեաւ եմ եւս — գե-
 ղեցիկ, Գրիտանոս Երուսաղէմի. դատերս Երուսաղէմի
 զսուրբ ոգիս նահապետացն կոչէ, ասէ — Եմ եւս —
 գեղեցիկ, Եկեղեցի հեթանոսաց. մի հայէ՛ք ընդ իս, հոգի-
 անքաւքաւ, մի յիս — զլեւ — զոս, Բաւել սեւացայ թխա-
 ցայ, զի խեթիւ նայեցաւ յիս արեգակն արեգու-
 թեան վասն առաջին մոլորութեանն. իսկ մի արեգու-
 է խեթիւ նայեցաւ յիս արեգակն, եթէ ոչ այն որ
 յեկեղեցի լսեալատեսն ասէ եթէ Ծագէ արեգակն եւ
 Գրիտանոս ի Մարիամայ ըստ մարմնոյ. եւ արեւելք
 անուն նորա. եւ զի ասէ դարձեալ թէ Եմեւտ արե-
 գակն, այս ինքն (է), զի խաչեցաւ եւ թաղեցաւ ի
 սիրտ երկրի. Ծագէ արեգակն եւ մտանէ արեգակն
 եւ ի տեղի իւր դառնայ: Յարժամ Բարձրացաւ — յեր-
 կին, յայնչամ յիշեց զէշ. Յարժամ համբարձայ
 ասէ, յերկրէ, զամենեւին ձգեցից առ իս: Վասն
 այսր արեգակնին արդարութեան եւ Մարգարէիս
 բարբառի եւ ասէ եթէ Յաւուրսն յայնստիկ ծա-
 գեցէ ձեզ արեգակն արդարութեան եւ բժշկու-
 թիւն ի թեւս նորա:

Իսկ իբրեւ եկն արեգակն արդարութեան, որ
 է ինքն Գրիտանոս, մերձեցաւ կինն տեւատես ի
 զրաւշակո հանգերծի նորա եւ ցամաքեցոյց զակ-
 նաղբիւր արեան նորա: Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ,
 դատեր Երուսաղէմի. եթէ իցէ դք որ այժմ կայցէ
 աստ եւ սեւացեալ ներկեալ իցէ մեղաւք, մի եր-
 կիցէ, բայց միայն ապաշխարեցէ. ասացէ Սեաւ
 եմ ես եւ գեղեցիկ. եւ եթէ ի յետին ժամանակին
 ի յողով հարեալ իցէ, եւ զի ասիցեմ թէ (ի)
 յետին աւուրն ի վախճանի իւրում, այլ թէ եւ
 ոգիքն եւս խաղացեալ իցեն, սակայն մի երկիցէ.
 [որպէս ասէ իսկ ի պատուիրանի իւրում եթէ] ընդ
 երեկոյս հանգիցեն լալիք եւ ընդ առաւառս եղիցէ
 ուրախութիւն: Աղէ նմանեալ դու Եկեղեցիայի ար-
 քայի, որ անկեալ զնէր յախտ ի մահիծս եւ լուաւ
 զի ասէր ցնա Խայի. Հրաման տուր վասն տան քո,
 զի մեռանելոց ես դու եւ ոչ ապրելոց. եւ դարձաւ
 յորմն եւ ելաց եւ արտասուաւք ապաշխարութեանն
 զանկողինսն թանայր, ապա զարեգակն արեգել եւ
 հնգետասանամեայ կեանս առնոյր անդէն վաղ-
 վաղակի:

73—74 “որ կամի — զձայն իւր”, Զ. ποῖα μέλη
 κείλαδε: — Երգ Երգոց, Ա, 4, 5: — 75 նորարարի-
 պերը լրացուցած եմ յոյնէն: — 80 նորարարի պաշտօնը
 կը պակսին յորին: — 90 յորին: ի Մարիամայ, յորին
 ունի այստեղ ἀνατέλλει γὰρ ἡμῖν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης
 Χριστὸς ἐκ Μαρίας... — 90 յորին: “արեւելեալք”, որուն
 կցուած է “սեւ” մը, զոր կը ընթեմ յոյնի հետեւելով:
 — 93 ի սիրտ երկրի = εἰς τὰ καταχθόνια: — 94 յորին:
 դառնաւ: — 94 նորարարի պերը մեր յաւելումնին են:
 95 Յովհ. ԺԲ, 32: — 97 յորին: արեգակն: —
 97 Մաղաք, Գ, 2, յորին ունի սխալմամբ Ησαΐας:
 104 յորին: զակն աղբիւր: — 112 յոյն չունի []:
 113 Սղմ. ԻԹ, 6: — 116 Խ, 1, 1, 1: — 120 յորին:

215 նորա: Դարձեալ իբրեւ յամեաց զգալն՝ ասէ եթէ
խանդակաթ եմ ի սէր նորա. պատասխանի ետ նմա
Յովհաննէս եւ ասէ յնա. Լուր կաց, հանգարտեա՛,
մի՛ սյդգափ կարաւորի, մի՛ հաներ յողոց, այժմ
220 գայ, ժոյժ կալ, հանգարտեա՛ սակաւ մի: Ապա ի
հեռուստ ցուցանէ մատամբն եւ ասէ. Ահա գառն
Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի: Լուաւ
հարսնն ի Յովհաննէ եթէ գառն է եւ յեսայեայ
թէ հովիւ է, խորհեցաւ ի միտս իւր եւ ասէ. Ո՞ւմ
հաւատացից՝ Յովհաննէս եթէ Եսայեայ, ետես
225 Տէրն եթէ յերկմիտս եւ յերկբայս կայ, աղաղա-
կեաց եւ ասէ. Ես եմ հովիւն քաջ, ապա ի բաց
մերժեաց զերկմտութիւն նորա բանիւս այսուիկ.
Եթէ այս այնուհետեւ հարսն քաւղ արկանէ, զիրկ
ընդ գիրկս խառնէ եւ համբուրէ զնա եւ կատարի
230 այնուհետեւ բանն, զոր ասէ Դաւիթ եթէ Ողոր-
մութիւն եւ ճշմարտութիւն պատահեցին, արդա-
բութիւն եւ խաղաղութիւն համբուրեցին: Այլ
զի առաւել եւս [ինչ] իմացոյք զի հարսն ամուս-
նացաւ ընդ փեսային զհոգեւոր ամուսնութիւնն եւ
235 հարսանիքն եղեն հոգեւորք՝ զերգս հարսանեացն
առեալ ի բերան ունէր Յովհաննէս եւ ասէր. Որ
ունի հարսն, նա է փեսայ եւ որ կայ [ինչ] անդ
լսէ [ի]նչ զբարբառ փեսային (եւ) ուրախութեամբ
ուրախ լինին՝ վասն ձայնի փեսային եւ հարգինն,
240 արդ նմա (պարտ է) ածել, ասէ, եւ ինձ մեղմանալ:
Պարտ էր այնուհետեւ զիր միաբան գրել, պիտոյ
էր անդ եւ քարտէս եւ դպիր եւ գրիչ. քարտէսն
գտանի առ Եսայեայ. [զոր] հրամայէ հոգին սուրբ
եւ ասէ. Ա՛ռ դու ինձ, ասէ, տոմս մի մեծ քարտէս
245 եւ գրես դու ի նմա ի գրիչ հոգւոյն. պիտոյ էր
անդ եւ գրիչ գտեալ առ Դաւիթ յասելն զանձնէ
եթէ Լեզու իմ որպէս գրիչ արագագիր դպրի,
գեղեցիկ տեսնելով ասն զառնայն որքէն մարդիկն.
նոյնն (զ) հարսն տայ եւ նոյնն զարդարէ, նոյնն
250 խրատէ եւ ուսուցանէ զսա որպէս հարսնեղբայրն,
որպէս սովոր իսկ են առնել մարդիկ: Ապա պա-
տուիրէ հարսնեղբայրն, զգոյշ լեր, որդեակ, լուր
դուստր եւ տես, խոնարհեցո՛ զունկն քո մոռա՛
զժողովուրդ քո եւ զտուն հաւր քո. իսկ զորմէ
255 հաւրէ ասիցէ եթէ ոչ որ երբեմն հայր էր նորա,
նոյն ինքն սատանայ. եւ ցանկացի թագաւոր
գեղոյ քոյ, զի նա ինքն է Տէր քո եւ երկիր պագ-

ցես նմա. եւ եթէ ինձ լուիցես, դուստր, զերեսս
քո պաշտեցեն մեծամեծք երկրի: Ապա պարտ եւ
պատշաճ էր նոցա գրել ծառայս եւ աղանեայս. ի
Քրիստոսէ ծառայս, Պաւղոս ձեռն արկանէ, գրէ
զանձն իւր ծառայ եւ ասէ [ի]. Պաւղոս եւ Սիլուանոս
եւ Տիմոթէոս ծառայք Քրիստոսի, պահանջէ այնու-
հետեւ ի հարսնէ անտի նաժիշտս, գայ Դաւիթ
հրաման տայ. Տարցին, ասէ, թագաւորի կուսանս
զհետ նորա եւ զընկերս նորա տարցին ընդ նմա:
Լինին այնուհետեւ հարսանիքն, ապա գայ տէրն
խորհրդի ի Կանա Գալիլեացոց. Կանա ստացուած
թարգմանի, իսկ ստացուած Աստուծոյ աշխարհս
ամենայն: Կատարէ այնուհետեւ զհարսանիքն հո-
գեւորս եկեալ ի Կանա Գալիլեացոց եւ ժողովին
անդր ամենայն դառք սրբոցն եւ ըստ իւրաքանչիւր
կարգի մատուցանեն փեսային աւժիտս հարսա-
նեայն, Աբրահամ զորթն դիպցիկ, կին նորա
զնկանակսն նաշիհ, Իսահակ զփայտ ողջակիղայն,
Յակովբ զուլսն, Յովսէփ ցորեան բաշխէ, Մովսէս
կանթեղս վառէ, Եսայի երգէ, Դաւիթ կաքաւէ:
Ապա պարտ էր եւ կանանց սրբոց ժողովել զալ ի
հարսանիքն եւ մատուցանել նուագս երգոց: Գան
Եսթեր եւ Յուդիթ, զարդարին զարդուք եւ պա-
ճուծին եւ Մարիամ քոյրն Ահարոնի առնու-
ղքնարն ի ձեռն իւր եւ ասէ. Աւրհնեցուք գտեր,
զի նա փառաւք է փառաւորեալ: Պիտոյ էր այնու-
հետեւ յայսպիսի հոգեւոր հարսանիս եւ գովու-
թիւն գրել. Պաւղոս գովէ զհարսանիքն եւ ասէ.
Պատուական էն հարսանիք եւ սուրբ անկողնիք.
զայս ասէր վասն Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, ինքն իսկ
Պաւղոս թարգմանեաց, գիտաց զինչ ասէն. Թողե՛
այր զհայր իւր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ
260 իւրոյ եւ եղիցին երկուքեան ի մարմն մի, խորհուրդս
այս մեծ է, բայց ես ասեմ իսկ ի Քրիստոս եւ յե-
կեղեցի: Զոր Պաւղոս թարգմանեաց, մէք մի ար-
համարհեցուք զի Քրիստոսի վայելեն փառք
յաւիտեանս. ամէն:

Հ. ԱՐԽՍՏԱԿԸՍ ՂԱՐԴԱՍԵԱՆՍ

219 յօրին.՝ «*ἡ-ἡ-ἡ*» ուղղեցի, կարելի է նաեւ կարդալ
«*ἡ-ἡ-ἡ*» Եւ. շատ պարզ այս տեղ. — 222 յօրին.
յեւայեա: — 224 յօրին.՝ Եսայեա: — 226 Յովհ.
Ժ. 11: — 231 Սաղմ. 2Ը. 11: — 237 Յովհ.
Գ. 29: — 241 «միաբան» եւ այլն, յոյն կրէ *ὁς*
ἐν γάμῳ καὶ δῶρα γράφονται τῇ νύμφῃ. — 244 Ես.
Ը. 1, «*առ դու քեզ տոմս մի նոր մեծ եւ գրեցես ի*
նմա գրաւս առն ծարտարի», ճառիս բուն բնագիրն ալ
նոյնպէս λάβε μοι (ինձ) τόμον καινόν μέλαρ... *γροαφίδι*
ἀνθράκων. — 247 Սաղմ. 107, 2: — 249 յօրին.
նոյն: — 249 յօրին.՝ գա: — 249 յօրին.՝ զարդարի: —
252 որդեակ — *θύγατερ*: — 254 «*իսկ զորմէ հաւրէ*» եւ
այլն, այսպէս անփոփոխ կը ձգենք այս եւ յաջորդ տա-
ղերը. Մոն ֆոկոն կը ծանօթագրէ այստեղ *hic ad-*
modum variant Mss. quae autem inclusa uncinis
sunt in Latino, in Graecis exemplaribus non habentur,
sed a veteri interprete lecta sunt, հայտն հնու-
թիւնը ձեռնարկէր կրնայ խաղալ հոս: — 257 յօ-

265 Սաղմ. 107, 16: — 268 «*արայն-ն*» տես
վերը էջ 337: — 274 «*զորթն դիպցիկ*» = *μύσχοι*. —
274 «*կին նորա ին յոյն կը կցէ*» *Σάββα*. — 275 «*զնկա-*
նակն նաշիհ» = *ἐγκυρία*. — 275 «*ողջակիղայն*», չիք
յոյնի քով: — 277 «*կանթեղս վառէ*» = *λαμπάδου*. —
279 յօրին.՝ մատուցանեն: — 280 յօրին. յոյնի: —
281 յօրին.՝ «*Ահարոն*» յոյն սակայն ունի *τοῦ Μωυ-*
σέως. — 282 Եւթ. Ժ. 1: — 280 Երբայ. Ժ. 4: —
288 «*գիտաց զինչ ասէն*» Եւ. զի զՔրիստոսէ ասէ եւ
զեկեղեցւոյ. ինքն զինքն մեկնէ. Զինչ, ասէ, գրեալ կայ.
վասն այսորիկ թողե՛ք... — 288 յօրին. ինչպէս հոս,
նոյնպէս քիչ մի վեր՝ թարգմանեաց. — 292 աւելի
ընդարձակ է յոյնի վերջաւորութիւնը: